นิทานพื้นบ้านไทยมุสลิมจังหวัดปัตตานี

จรูญ ตันสูงเนิน ประพันธ์ วิเศษรัฐกรรม และนุชนาถ สือรี (๒๕๔๐) ได้กล่าวว่า นิทาน คือ เรื่องที่เล่ากันมา นิทานพื้นบ้าน คือ เรื่องราวที่คนในท้องถิ่นต่างๆ แต่งขึ้นและเล่าสืบต่อกันมาเป็นเวลาช้านาน

นิทาน เป็นวรรณกรรมมุขปาฐะ คือ เป็นเรื่องราวที่ถ่ายทอดกันโดยการพูด หรือการเล่าต่อๆ กันมาปากต่อปาก สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน เพื่อความสนุกสนาน เพื่อผ่อนคลายความเครียด เพื่อเป็นคติสอนใจ เพื่อเพิ่มความศรัทธาในศาสนา และพระผู้เป็นเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อฝึกให้ช่างสังเกต สิ่งแวดล้อม และปรากฏการณ์ธรรมชาติ เพื่ออธิบายประวัติความเป็นมาของสถานที่หรือบุคคล

มนุษย์ใช้ปัญญาและจินตนาการผูกนิทานขึ้น ประกอบด้วยเรื่องราวที่มีฉาก มีตัวละคร แสดงความเป็นมาและเป็นไปของชีวิตและสิ่งต่างๆ ดังนั้น จึงสามารถตอบสนองความสนใจของมนุษย์ได้เป็นอย่างดี ทำให้รู้สึกสนุกสนานเมื่อได้ฟังนิทาน ไม่ว่านิทานเรื่องนั้นๆ จะมีเนื้อหาประเภทใด ยิ่งถ้าเป็นเรื่องลึกลับตื่นเต้น แสดงอภินิหาร หรือตลกขบขันจะยิ่งทำให้น่าสนใจมากขึ้น เพราะเรื่องนั้นๆ จะนำผู้ฟังเข้าสู่โลกอีกโลกหนึ่ง เป็นโลกของจินตนาการ ทำให้ผู้ฟังพบกับความแปลกใหม่ ก่อให้เกิดความสนุกสนานพ้นความจำเจในชีวิตประจำวันได้ชั่วคราว

ลักษณะของนิทานพื้นบ้าน

นิทานพื้นบ้านในแต่ละท้องที่ อาจมีความแตกต่างกันทั้งรูปแบบ เนื้อหา และถ้อยคำภาษาที่ใช้เล่า ทั้งนี้เพราะอิทธิพลจากความแตกต่างกันของสังคม แต่นิทานพื้นบ้านทุกถิ่นจะมีลักษณะส่วนที่เหมือนกันอยู่ ลักษณะส่วนที่เหมือนกัน มี ๕ ประการ (พรศักดิ์ พรหมแก้ว, ๒๕๒๙ : ๑๗๗๗) คือ

๑. นิทานพื้นบ้าน แต่เดิมมาถ่ายทอดกันโดยวิธีมุขปาฐะ คือ เล่าสู่กันฟัง และจดจำเล่าต่อๆ กันมาเป็นเวลาช้านาน จนไม่สามารถจะรู้ได้ว่าใครเป็นผู้เริ่มผูกเรื่องขึ้นเล่า

๒. นิทานพื้นบ้าน ส่วนใหญ่เล่าด้วยถ้อยคำธรรมดาเป็นภาษาร้อยแก้ว ไม่ใช้ภาษาร้อยกรอง มุ่งเอารสของเรื่องมากกว่ารสของคำ

๓. นิทานพื้นบ้าน มีลักษณะเป็นเรื่องราวที่มีฉาก มีตัวละคร พฤติกรรมของชีวิตหรือสิ่งต่างๆ เป็นเรื่องราวที่มนุษย์สร้างขึ้นจากจินตนาการ หรือมีเค้าเรื่องจริงอยู่ก่อนแล้ว

๔. นิทานพื้นบ้าน มีการดำเนินเรื่องอย่างง่ายๆ ไม่ยุ่งยากสลับซับซ้อน

๕. นิทานพื้นบ้าน ส่วนใหญ่มุ่งความบันเทิงใจของผู้ฟัง แต่อาจมีเป้าหมายอื่นสอดแทรกไว้ในเรื่องด้วยก็ได้ เช่น เพื่อสั่งสอนอบรม เพื่อตอบข้อสงสัยบางอย่างแก่ผู้ฟัง เป็นต้น

นิทานพื้นบ้านไทยมุสลิมจังหวัดปัตตานี

มีผู้ศึกษาและเสนอผลการศึกษาเกี่ยวกับนิทานพื้นบ้านไทยมุสลิมจังหวัดปัตตานีไว้ ดังนี้

๑. การศึกษาวิจัยเรื่อง "ปริทรรศน์นิทานพื้นบ้านไทยมุสลิมจังหวัดปัตตานี" ของ จรูญ ตันสูงเนิน ประพันธ์ วิเศษรัฐกรรม และ นุชนาถ สือรี (๒๕๔๐) ได้รวบรวมนิทานในพื้นที่จังหวัดปัตตานี ระหว่างเดือนมิถุนายน - ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๙

๒. นิทานพื้นบ้านชาวไทยมุสลิมจังหวัดปัตตานี ซึ่งประพนธ์ เรืองณรงค์ ได้รวบรวมและตีพิมพ์ไว้ในหนังสือสมบัติไทยมุสลิมภาคใต้ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๗

๓. นิทานพื้นบ้านชาวไทยมุสลิมจังหวัดปัตตานี ซึ่งนุชนาถ เหละดุห์วี (๒๕๓๗ : ๑๕๕ - ๓๕๘) ได้รวบรวมไว้ในระหว่างเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๕๓๓ - มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๔

ประเภทของนิทานพื้นบ้านไทยมุสลิมจังหวัดปัตตานี

นิทานพื้นบ้านไทยมุสลิมจังหวัดปัตตานี สามารถจำแนกได้ ๘ ประเภท ดังนี้

๑. นิทานคติ

๒. นิทานปรัมปรา

๓. นิทานมุขตลก

๔. นิทานเรื่องสัตว์

๕. นิทานตำนาน

๖. นิทานชีวิต

๗. นิทานอธิบายเหตุ

๘. นิทานเข้าแบบ

ลักษณะและเนื้อหาของนิทานพื้นบ้านไทยมุสลิม จังหวัดปัตตานี

๑. นิทานคติ เป็นนิทานที่มีเนื้อหามุ่งเน้นการสอนคุณธรรม หรือคติในการดำเนินชีวิต ทั้งแนวปฏิบัติทางกาย วาจาและใจ นิทานประเภทคติธรรมของชาวไทยมุสลิมจังหวัดปัตตานีทุกเรื่องจะให้คติสอนใจ หรือแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงาม โดยสอดคล้องกับหลักธรรมในศาสนาอิสลาม ได้แก่ ความซื่อสัตย์ ความกตัญญู ความเมตตากรุณา ความฉลาด ความขยัน และความเพียรพยายาม มีหลายเรื่อง ได้แก่

๑) กิเลสมนุษย์ เป็นเรื่องที่ชี้ให้เห็นความหายนะ ซึ่งเกิดจากความโลภ ตลอดจนแสดงให้เห็นศรัทธาว่า องค์อัลเลาะห์จะคุ้มครองคนดี

๒) เจ๊ะมุกับเจ๊ะมะ ให้คติเรื่องความกตัญญู

๓) ชายผู้ถูกเหยียดหยาม ชี้ให้เห็นผลดีแห่งความกตัญญูรู้คุณต่อผู้มีพระคุณ

๔) ชายยากจน ให้คติเรื่องความขยันหมั่นเพียร

๕) มหาเศรษฐี ให้คติว่าทุกคนต้องขยันขันแข็งในการประกอบอาชีพเลี้ยงตน

๖) แวกะจิกับเสือ แสดงคติว่า ปฏิภาณไหวพริบจะทำให้รอดพ้นจากภัยอันตรายได้

๗) ออแรบูโระ เป็นนิทานคติแสดงคติธรรมตามหลักศาสนาอิสลามว่า อย่าหลงอบายมุข ๔ ประการ คือ หลีกเลี่ยงการละหมาด ขาดดุอาร์ (คือ การขอพรต่อองค์อัลเลาะห์) ไม่ประกอบสัมมาชีพเลี้ยงตนและเล่นการพนัน

นอกจากนี้ยังมีนิทานคติอื่นๆ อีกหลายเรื่อง เช่น นายเซ็ง พ่อค้าอินทผาลัม เพื่อนแท้ ฮาแวจือรีดิก สี่พี่น้อง ตาบอดเพื่อนแท้ นิทานเงียบ หมอดูกับเศรษฐี เป็นต้น

๒. นิทานปรัมปรา เป็นนิทานเก่าแก่ที่เล่าสืบทอดกันมานาน เนื้อเรื่องประกอบด้วยอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ ตลอดจนมีอำนาจเหนือธรรมชาติต่างๆ (กุหลาบ มัลลิกะมาส, ๒๕๑๖ : ๑๐๖)

นิทานปรัมปราของชาวบ้านไทยมุสลิมจังหวัดปัตตานี มีโครงเรื่องค่อนข้างยาวกว่านิทานประเภทอื่นๆ ส่วนใหญ่มักแสดงความเก่งกล้าสามารถของตัวละครเอก โดยมีอิทธิฤทธิ์และอำนาจเร้นลับมีหลายเรื่อง ได้แก่

๑) เรื่องฮาแวมอกือลีกิง กล่าวถึงชายแคระ ผู้มีบุญญาธิการและวาจาสิทธิ์ ในที่สุดก็ได้เป็นเจ้าเมือง

๒) เรื่องฮาแวมอเลาะบือซา กล่าวถึงของวิเศษ ๓ อย่าง สามารถทำให้เกิดไฟ เกิดสรรพอาหาร และเดินบนน้ำได้ ฮาแวมอเลาะบือซาได้อาสาเศรษฐีต่อสู้กับมังกร จนปราบมังกรได้

๓) เรื่องเมืองไทรบุรี กล่าวถึง ตือราปีปิก ผู้มีบุญญาธิการและทำประโยชน์ให้แก่เมืองไทรบุรีเป็นอย่างมาก เพราะสามารถเหาะได้ ยิงปืนใหญ่ให้ออกเป็นไฟได้ และแปลงร่างเป็นเขือกได้ ได้ทำการต่อสู้กับพญานาคและพญายักษ์

๔) เรื่องโต๊ะปาแญ กล่าวถึง ผู้มีความซื่อสัตย์และรักษาคำพูดยิ่งชีวิต จนถูกประหารชีวิต หลุมฝังศพของโต๊ะปาแญกลายเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวไทยพุทธ ชาวไทยมุสลิมและชาวจีนนับถือ

๕) เรื่องชายผู้กล้า แสดงจินตนาการเกี่ยวกับผ้าจะกือละมะห์กาแจกูรี

๖) เรื่องพระราชากือลิง สะท้อนความเชื่อเรื่องการแปลงร่าง

๗) เรื่องพระราชาคันธนู สะท้อนความเชื่อเรื่องการบนบานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์

๓. นิทานมุขตลก เป็นนิทานที่มีจุดประสงค์จะสร้างความขบขัน หมายรวมทั้งเรื่องโกหก เรื่องเกินจริงหรือเรื่องโม้ด้วย

นิทานมุขตลกของชาวไทยมุสลิมจังหวัดปัตตานีมีมากมายหลายเรื่อง เช่น เรื่องชายเพิ่งแต่งงาน เรื่องดำขลับโล้นเกลี้ยง เรื่องดีดะห์ เรื่องชายตาบอดกับชายหูหนวก เรื่องมือไม่ถึงขั้น เรื่องคนโกหกเก่ง เรื่องอาบูนาวาฟ เรื่องคนทอดแห เรื่องคนไม่ฉลาด เรื่องชายผู้เลี้ยงช้าง เรื่องทำไมพระจึงผอม เรื่องทำไมพระไม่แต่งงาน เรื่องบูละ เป็นต้น

๔. นิทานเรื่องสัตว์ เป็นนิทานที่มีตัวละครเป็นสัตว์เป็นตัวเอกของเรื่อง และมีพฤติกรรมเหมือนมนุษย์ นิทานประเภทนี้ใช้สัตว์เป็นสัญลักษณ์แทนมนุษย์ ได้แก่ เรื่องกระจงกับนาก กระจงกับหมาป่า เรื่องผู้พิพากษากวาง เรื่องธรรมชาติของสัตว์ เรื่องควายกับจระเข้ เรื่องกระจงกับหอยโข่ง

๕. นิทานตำนาน เป็นนิทานเก่าแก่ที่เล่าสืบทอดกันมายาวนาน เป็นเรื่องที่เชื่อว่าปรุงแต่งจากเรื่องจริงซึ่งสามารถสืบค้นแหล่งกำเนิด หรือช่วงเวลาจริงในอดีตได้ค่อนข้างชัดเจนกว่านิทานปรัมปรา โครงเรื่องของนิทานตำนานมักเน้นการแสดงความเป็นมาของโบราณสถาน ปูชนียวัตถุ ประเพณีและมหรสพบางอย่าง ได้แก่ เรื่องคนหาของป่า แสดงถึงกำเนิดของศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว คือ ซิละ ว่าดัดแปลงมาจากท่าเสือจับเหยื่อ เรื่องตำนาน

เกาะเล่าปี่ (ปูเลาะยือลาปี) แสดงถึงกำเนิดของเกาะเล่าปี่ อีกา และเขาบูโด ตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว เล่าถึงความเป็นมาของเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว

๖. **นิทานชีวิต** เป็นนิทานที่ให้คติในการดำเนินชีวิตเช่นเดียวกับนิทานคติ แต่นิทานชีวิตมีลักษณะสมจริงมากกว่า ทั้งเนื้อเรื่อง ทั้งตัวละครและฉาก ได้แก่ เรื่องเศรษฐีกับยาจก เรื่องสองพี่น้อง เรื่องฮาแวโก๊ะฮากิม

๗. **นิทานอธิบายเหตุ** เป็นนิทานที่มีจุดประสงค์จะอธิบายถึงกำเนิดหรือสาเหตุความเป็นมาของรูปลักษณ์ สัตว์ พืช ลมฟ้าอากาศ คน หรือสถานที่ แก่นเรื่องนิทานประเภทนี้เน้นการให้คำตอบเกี่ยวกับบ่อเกิด หรือความเป็นมา โดยใช้วิธีเล่าอย่างง่ายๆ และให้ความสนุกสนาน ไม่สลับซับซ้อน หรือยืดยาวเหมือนตำนาน ได้แก่ เรื่องช้างกับแม่เสือ อธิบายสาเหตุที่ลิงกังไม่มีหาง และสาเหตุที่เสือมีหางยาว เรื่องที่มาของสาหร่าย อธิบายสาเหตุการเกิดสาหร่ายและเกาะในทะเล

๘. **นิทานเข้าแบบ** เป็นนิทานที่ผูกเรื่องแตกต่างจากนิทานประเภทอื่น โดยการสร้างรูปแบบพิเศษขึ้น วิเชียร ณ นคร (๒๕๓๔ : ๕๑ - ๕๒) แบ่งนิทานเข้าแบบ เป็น ๔ ชนิด คือ

๑) นิทานไม่รู้จบ หมายถึง นิทานที่มีความยาวไม่จำกัด มีลักษณะเล่าซ้ำๆ โดยไม่รู้จบ

๒) นิทานไม่จบเรื่อง หมายถึง นิทานที่เล่าหยอกล้อ เพื่อความสนุกสนาน มักจะเริ่มจากเรื่องน่าสนใจในท้องถิ่น เล่าจบอย่างกะทันหัน

๓) นิทานหลอกผู้ฟัง หมายถึง นิทานที่ผู้เล่ามีเจตนาให้ผู้ฟังมีส่วนร่วมในการเล่านิทานด้วย โดยการตั้งคำถามให้ผู้ฟังร่วมตอบ

๔) นิทานลูกโซ่ เป็นนิทานที่มีเรื่องราวดำเนินไปอย่างเดียว มีตัวละครหลายตัว และมีพฤติกรรมเกี่ยวกันเป็นทอดๆ

นิทานพื้นบ้านไทยมุสลิมจังหวัดปัตตานี ที่มีลักษณะเป็นนิทานเข้าแบบชนิดนิทานลูกโซ่ คือ เป็นคำถามคำตอบต่อๆ กันไปเหมือนลูกโซ่ มีตัวละครหลายตัว ได้แก่ เรื่องนกยาง เริ่มต้นจากการตั้งคำถาม ถามนกยางว่า ทำไมจึงเชื่องซึม นกยางจึงซัดทอดไปยังปลา ปลาไปถามหญ้า ถามควาย ถามท้อง - ข้าว - ไฟ - ฟืน - ฝน - คนและงู ซัดทอดกันไม่จบเรื่อง

นิทานพื้นบ้านไทยพุทธ จังหวัดปัตตานี

นิทานพื้นบ้านของชาวไทยพุทธในจังหวัดปัตตานีก็มีมากมายหลายเรื่อง บางเรื่องก็จะไปพ้องกับนิทานพื้นบ้านของจังหวัดอื่น บางเรื่องก็เป็นเรื่องที่มีเล่ากันแพร่หลายทั่วไปจนไม่ทราบต้นตอของผู้เล่าคนแรกว่าเริ่มกันจากที่ใด เพราะนิทานพื้นบ้านมีการแพร่กระจายด้วยวิธีการ "มุขปาฐะ" คือการเล่าต่อจากปากหนึ่งไปสู่อีกปากหนึ่ง โอกาสที่นิทานจะเหมือนกันในแก่นเรื่องจึงมีมาก แต่ก็อาจจะมีรายละเอียดประกอบเรื่องบางอย่างแตกต่างกันไปบ้าง

ตัวอย่างนิทานพื้นบ้านไทยพุทธ จังหวัดปัตตานี ได้แก่

เรื่องพระกับลูกหนุน

พระรูปหนึ่งเดินทางมาไกลไม่พบวัดเลย ตกค่ำมาถึงบ้านหลังหนึ่ง เจ้าของบ้านนิมนต์ให้จำวัดที่บ้าน พระก็รับนิมนต์ พอดีคืนนั้นลูกขนุนที่บ้านนั้นสุกส่งกลิ่นหอม เจ้าของบ้านจะถวายพระก็ไม่ได้เพราะเป็นเวลากลางคืน เจ้าของบ้านจึงยกขนุนไปไว้ในครัว แล้วจัดที่ให้พระจำวัดข้างนอก พระบอกว่าขอจำวัดในครัวดีกว่า เพราะเป็นที่โล่งถูกลมดี เจ้าของบ้านก็ปฏิบัติตามที่พระต้องการ

คืนนั้น พอเจ้าของบ้านหลับหมด ขนุนก็ยังส่งกลิ่นหอม พระก็ยิ่งหิว พระจึงลุกขึ้นฉันขนุนโดยกลืนทั้งเมล็ด เพราะกลัวจะทิ้งร่องรอยไว้ให้เจ้าบ้านเห็น เมื่อฉันเสร็จก็จำวัดต่อไป สักครู่รู้สึกท้องอืดและผายลมออกมา บังเอิญขณะผายลม เมล็ดขนุนหลุดออกมาด้วยและกระเด็นไปถูกจานที่วางไว้ ทำให้เกิดเสียงดังเพล้ง เจ้าของบ้านได้ยินก็ตกใจนึกว่าโจรยิงขึ้นมาบนบ้าน ด้วยความกลัวจะถูกพระจึงร้องตะโกนไปว่า “อย่ายิง อย่ายิง เดียวอี๋ถูกท่านอย่ายิง”

เรื่องราหูกินจันทร์

ครอบครัวหนึ่งมีพี่น้อง ๓ คน พี่ทั้งสองคนต่างก็รังเกียจน้องคนเล็กที่เป็นภาระแก่ตน จึงพยายามกลั่นแกล้งน้องคนเล็กตลอดเวลา วันหนึ่งวัดข้างบ้านมีงานทำบุญ พี่น้องสองคนเอาข้าวใส่ขันเงินขันทองไปวัด ส่วนน้องคนเล็กไม่มีอะไรจะใส่ข้าว จึงเอากระด้งมาใส่ข้าวไปวัด เมื่อไปถึงวัดชาวบ้านก็พากันหัวเราะ น้องคนเล็กทั้งโกรธทั้งอาย จึงตั้งจิตอธิษฐานว่าถ้าเกิดชาติหนึ่งชาติใดจะขอเป็นศัตรูกับพี่ทั้งสอง

ด้วยผลบุญ พี่คนโตไปเกิดเป็นพระอาทิตย์ คนรองไปเกิดเป็นพระจันทร์ ส่วนน้องคนสุดท้องไปเกิดเป็นราหู ราหูจึงคอยตามจับพี่ทั้งสองกิน ชาวบ้านเห็นเข้าช่วยกันตีเกราะเคาะไม้ ยิงปืน จุดประทัด ให้ราหูตกใจปล่อยพระอาทิตย์กับพระจันทร์หนีรอดไปได้